

Stanisław Jodłowski

RODZAJE SKŁADNIOWYCH JEDNOSTEK WYPOWIEDZI

Zasadniczym kryterium rozróżniania jednostek składniowych jest obecność w ich składzie odpowiedniej formy czasownika lub jej brak; w braku zaś tej formy dalsze kryterium polega na możliwości lub niemożności wprowadzenia tej formy. Potrzeba rozważenia tych kryteriów wiąże się z próbami odpowiedniego usystematyzowania jednostek wypowiedzi.

Dzięki podręcznikom oraz pracom składniowym Z. Klemensiewicza w ciągu czterdziestu lat przyzwyczailiśmy się do nazywania podstawowej jednostki składniowej wypowiedzeniem. Według sformułowanej przez Klemensiewicza definicji wypowiedzenie „jest to forma osobowa czasownika albo też wyraz lub grupa wyrazów, które pozostają w gramatycznie wyrażonym stosunku bezpośredniej lub pośredniej łączności z obecną albo dającą się poprawnie wprowadzić formą osobową czasownika“ (*Zarys* 1969, s. 5—6). Gdzie indziej autor rozwinął rzecz szczegółowiej: „Jest tedy wypowiedzenie wyrazem albo zespołem wyrazów, gramatycznie zestrojonym i prozodycznie odgraniczonym, który w danej sytuacji życiowej stanowi najmniejszy, a już wystarczający środek porozumiewania się, dający odbiorcy dostateczną ze stanowiska zamierzenia nadawcy informację o jakimś procesie w jego całości albo części“ (*O wytycznych* 1963, s. 108; 1969, s. 218; 1971, s. 101). W wyniku dalszego podziału, jako dwa rodzaje wypowiedzeń, wyróżnił Klemensiewicz: zdanie, tj. wypowiedzenie „z obecną formą osobową orzeczenia“ (*Zarys* 1969, s. 7) i oznajmienie, tj. wypowiedzenie nie zawierające osobowej formy czasownika (terminem „oznajmienie“ zastępował popularny termin „równoważnik zdania“).

Praktyka dydaktyczna wykazała, że są w użyciu także konstrukcje o charakterze wyłącznie wykrzyknikowym, takie jak np.:

O rety! Tam do licha!

W konstrukcje te nie można wprowadzić czasownika, nie mieszczą się zatem w zakresie objętym cytowaną wyżej definicją wypowiedzenia. Stąd też u Klemensiewicza znalazły się one obok wypowiedzeń jako odrębny typ konstrukcyjny pod nazwą wykrzyknień (*Zarys jw.*, s. 16).

Oprócz tego W. Pisarek stwierdził, że w prasie spotyka się nagłówki np. o brzmieniu:

- Powrót po śladach.
Pisarek *Poznań* 87.
Zagubiona barwa czasu.
Pisarek *Poznań* 89.
Przeciw zapominaniu.
Pisarek *Poznań* 94.
Wśród cudzoziemców naszego słownictwa.
Pisarek *Poznań* 94.

Także w obręb tego rodzaju konstrukcyj byłoby trudno wprowadzić jakikolwiek czasownik, wobec czego nie można ich zaliczyć do wypowiedzeń. Konstrukcje tego typu nazwał Pisarek zawiadomieniami (*Poznań* 1967, s. 86—106).

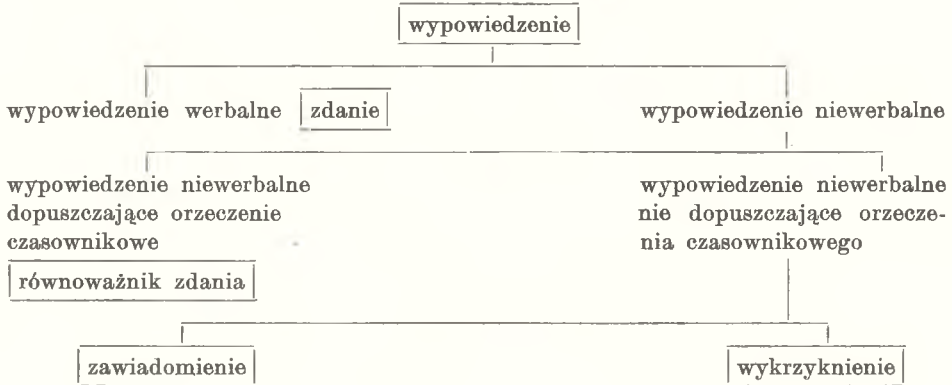
W tej sytuacji Klemensiewicz doszedł do wniosku, że chyba trzeba będzie obok zdań i oznajmień — tworzących wypowiedzenia — wprowadzić pojęcie nadrzędne dla wypowiedzeń i zawiadomień. Jako ewentualne terminy wymienił „powiadomienie“ i „komunikat“ (List do redakcji *Poradnika Językowego* z 24 grudnia 1967; por. *Problemy składni* 1971, s. 100).

Widać, że sprawa się skomplikowała. Bo ponadto: co zrobić z wymagającym jeszcze uwzględnienia wspomnianym wyżej „wykrzyknieniem“? Nie obejmie go ani „powiadomienie“, ani „komunikat“. Ponadto trudno „powiadomieniem“ nazywać np. wypowiedzenie będące pytaniem.

Ze wszystkich omawianych tu terminów najbardziej dogodny jest termin „wypowiedzenie“, gdyż może objąć wszystkie rodzaje wypowiedzi, tak zawiadomienia, jak wykrzyknienia czy pytania. Proponuję zatem jako nazwę najbardziej nadrzędnej jednostki składniowej pozostawić udatny termin Klemensiewicza wypowiedzenie, a wszelkie poprawki klasyfikacyjne wprowadzać schodząc w dół, a nie szukać ich w górze. Zatem wypowiedzenia proponuję podzielić na wypowiedzenia werbalne (= zawierające orzeczenie czasownikowe), czyli zdania i wypowiedzenia niewerbalne (bezcasownikowe). Wśród wypowiedzeń niewerbalnych znajdują się: wypowiedzenia dopuszczające wprowadzenie orzeczenia czasownikowego (równoważniki zdań) i nie dopuszczające orzeczenia czasownikowego (zawiadomienia i wykrzyknienia).

Odpowiedniej modyfikacji będzie tylko wymagać definicja samego wypowiedzenia, z której musi zniknąć obligatoryjność dopuszczenia orzeczenia czasownikowego. Proponuję zatem przyjąć następującą definicję: Wypowiedzenie jest to jednostka przekazu słownego, wyrażana zwykle zespołem wyrazów (niekiedy jednym wyrazem), stanowiąca pod względem językowym całość powiązaną gramatycznie i wyodrębnioną prozodycznie.

Stosunek wzajemny omawianych terminów jako nazw rodzajów składniowych jednostek wypowiedzi możemy ująć w schemat:

BIBLIOGRAFIA

- Z. Klemensiewicz, *Zarys składni polskiej*, wyd. szóste, Warszawa 1969.
- Z. Klemensiewicz, *O wytycznych definicji zdania uwagi przyczynkowe*, Biuletyn PTJ XXII, 1963, s. 103—108; przedruk w tomie autora *Ze studiów nad językiem i stylem*, Warszawa 1969, s. 213—218; drugi przedruk w zbiorze *Problemy składni polskiej*, Warszawa 1971, s. 93—101.
- W. Pisarek, *Poznać prasę po nagłówkach*, Kraków 1967.
- Problemy składni polskiej. Studia — dyskusje — polemiki*. Wybrał, ułożył i wstępem opatrzył A. M. Lewicki, Warszawa 1971.